

Милан  
НЕНАДИЋ  
песник

Краљево 2021.

Едиција  
ПОВЕЉА

Библиотека  
ПРЕОБРАЖЕЊЕ

Књига двадесет пета

Рецензенти  
Др Ранко Поповић  
Др Горан Максимовић  
Др Јана Алексић



НАРОДНА БИБЛИОТЕКА  
„СТЕФАН ПРВОВЕНЧАНИ“  
КРАЉЕВО

ЗБОРНИК

---

МИЛАН  
НЕНАДИЋ  
ПЕСНИК

---

Уредник  
ДРАГАН ХАМОВИЋ

повећа

## У ЗБОРНИКУ

### I

9 / Милан Ненадић  
БЕСЕДА НА ДОДЕЛИ ЖИЧКЕ ХРИСОВУЉЕ

10 / Драган Хамовић  
БАРБАРОГЕНИЈСКИ КРИК МИЛАНА НЕНАДИЋА

18 / Желидраг Никчевић  
ТАЈ ЋЕ ДА КОСИ. ЈЕР ТАЈ КОСИ

### II

25 / Јован Делић  
УМЕТИ ПИСАТИ  
Фрагменти уз поетику пјесника Милана Ненадића

37 / Јелена С. Младеновић  
ТВОРАЦ У ПОЕЗИЈИ МИЛАНА НЕНАДИЋА

54 / Милица В. Ђуковић  
РЕЧ ВАТРА, РЕЧ УЖАС, РЕЧ НИШТА  
– ЦРНИЛО МИЛАНА НЕНАДИЋА

71 / Стеван Јовићевић  
ДЕМОНСКО ЛИЦЕ СВЕТА У ПОЕЗИЈИ МИЛАНА НЕНАДИЋА

99 / Ана Д. Козић  
АУТОПОЕТИЧКИ ЕЛЕМЕНТИ У ПОЕЗИЈИ МИЛАНА НЕНАДИЋА

109 / Жарко Н. Миленковић  
НЕГОВАЊЕ УЖАСА:  
СКИЦА ЗА ПОЕТИКУ МИЛАНА НЕНАДИЋА

127 / Јелена И. Маринков  
МОТИВ ДВОЈНИКА У ПЕСНИЧКОЈ ЗБИРЦИ *ОСВЕТНА МАСКА*

142 / Ненад Милосављевић  
НАЦИОНАЛНА ИНТРОСПЕКЦИЈА  
У ПОЕМИ „СТРАШНИ СУД” МИЛАНА НЕНАДИЋА

156 / Владимир Р. Димитријевић  
СРПСКА АПОКАЛИПСА  
ПО МИЛАНУ НЕНАДИЋУ (НАД „УТОЧИШТЕМ”)

### III

177 / Тијана Качаревић, Данка Спасојевић  
СЕЛЕКТИВНА БИБЛИОГРАФИЈА МИЛАНА НЕНАДИЋА

297 / Регистар имена

Милица В. Ђуковић

## РЕЧ ВАТРА, РЕЧ УЖАС, РЕЧ НИШТА – ЦРНИЛО МИЛАНА НЕНАДИЋА

*Сажетак* / У раду се анализирају мотивске доминанте поезије Милана Ненадића: ватра, ужас, бол, смрт, црно и ништа. Издвајањем протежног тематско-мотивског круга, карактеристичног за целокупну поезију Милана Ненадића, како за ране збирке (*Стефанос* и *Нови Стефанос*), тако и за познија остварења, указано је на специфичан поглед на свет и људску егзистенцију, као и на самосвојност песничког гласа, али и „стила и несреће”, у песничким књигама овог аутора. Поезија Милана Ненадића пореди се са поезијом Бранка Миљковића (на којег се алудира и насловом рада), али спектар значења сваке од побројаних мотивских доминанти препознаје се не само као резултат интертекстуалних веза са књижевном традицијом, него као индивидуално и оригинално поетичко обележје стваралаштва овог песника.

*Кључне речи* / ватра, бол, ужас, црно, ништа, Бранко Миљковић, Милан Ненадић.

У лирском есеју „Зарни влач или фрагмент о Матићу” Бранка Миљковића читамо: „Човек сведен на своју видљиву половину не живи до краја свој сан. Зато је сваки песник више или мање песник ватре. Она је најбољи облик појављивања невидљивог. Пепео је видљив, али он није настао из ватре већ из нашег додира са њом и дели нашу природу.” (Миљковић 1972: 87) Уколико је сваки песник песник ватре, у којој мери и на које начине је то Милан Ненадић? Каква је ватра поезије Милана Ненадића? Шта је то невидљиво што је ватром у поезији овог аутора оспољено? И која би била својства пепела који са бићем лир-

ског јунака стихова Милана Ненадића дели своју природу? У песми „Улазак у време”, објављеној у првој песничкој збирци Милана Ненадића, збирци *Сћефанос*, 1971. године, мотиви ватре и пепела корелативни су чиниоци који граде симболички оквир егзистенцијалне ситуације лирског субјекта „мало је пепела / којим се могу посипати. И пепео иде смером / своје ватре, и пепео остаје у своме изгнанству.” (Ненадић 1971: 72). Стваралачки и поетички улазак у време Милана Ненадића, остварен у збиркама *Сћефанос* (1971) и *Нови Сћефанос* (1974), обележен је мотивима бола, ватре, ватришта и пепела. Упадљив, наглашен, поетички самосвестан и самоосвешћен, у традицији симболизма и неосимболизма утемељен<sup>1</sup>, био је Ненадићев отклон од свега што би се могло одредити као елемент изванјезичке реалности, па тако, у песми „Опет лудило” (збирка *Сћефанос*), појављује се експлицитни аутопоетички кредо ране лирике Милана Ненадића „Неко, можда, може, / Али ја не могу остати / У затрованој спољашњости, јер, / Све што је изван мене, ако ме не боли, / На ме се не односи. (...) / Нема одрона и пропасти ако нису у мени, / Ако им нисам бар надихват био.” (Ненадић 1971: 15), док се у песми „Раван зеленкаста” (збирка *Нови Сћефанос*) лирски јунак поезије Милана Ненадића додатно одређује спрам спољашњег света (наиме, стварност не постоји ван субјекта који ту стварност опажа, доживљава, а истовремено, приметна је интериоризација свега што је изван и наспрам субјекта који мисли, осећа, говори/пише) „Припадам / непорециво припадам / оном

---

<sup>1</sup> На блискост ране лирике Милана Ненадића са симболизмом, указао је Радивоје Микић: „Књиге *Сћефанос* и *Нови Сћефанос* показују да је Милан Ненадић један од оних песника који су, јавивши се крајем шездесетих година, били под утицајем оног типа обликовања песме који је, у основи, близак симболизму. А то значи да су прве Ненадићеве песничке књиге у знаку својеврсног херметизма и покушаја да се предмет о коме се говори у песми види као састојак унутарњег света. (...) Смештајући и простор у душу и настојећи да свет сведе на видокруг субјекта који тај свет опажа, Милан Ненадић је градио лирски текст у коме оно што је појавно уступа место ономе што је симболично.” (Микић 2008: 171).

што ме је упамтило, / што ме је икад додирнуло / љубављу или отровом.” (Nenadić 1974: 33). Иако по густој симболичности, разностраној интертекстуалности, по високом артизму и интелектуализму, по потреби да само сугерише а не и изричито саопшти, по тежњи да се превазиђу очигледности, да се „не описује и именује свет који постоји изван језика већ да се у језику ствара свет који ће бити у свим елементима независан од емпиријске реалности.” (Микић 2002: 69), по избегавању миметички конципиране логике која је у суштинској супротности са природом песничког говора, по дематеријализацији, неразумљивости, недоречености, херметичности<sup>2</sup> блиска поезији Бранка Миљковића, за рану поезију Милана Ненадића (прву фазу Ненадићевог стваралаштва, ону која је претходила збирци *Ойштии огар*), карактеристичан је мотив бола, као поетичка мера интимистичког херметизма, али и мотивска константа која донекле пробија и надилази поменути херметизам. Семантичко поље мотива бола, у збиркама *Стефанос* и *Нови Стефанос*, изразито је обухватно. Тако, поред аутопоетичког одређења позиције лирског субјекта, те разумевања односа поезије и живота, у цитираним стиховима песме „Опет лудило”: „Све што је изван мене, ако ме не боли / На ме се не односи.” (Ненадић 1971: 15), бол у збирци *Стефанос* уједно је ненормалан „Ипак, / бол је / ненормалан, као што је ненормална реч / која хоће, / кад сам усамљен, да објасни моју усамљеност.” (Ненадић 1971: 26), бол је свеprisутан (песма „Свеprisутни бол” [Ненадић 1971: 75–76]), небо је тупо и истрајно као бол (песма „Рунолист I” [Ненадић 1971: 30]), и док ствари изучавају болна померања лирског субјекта (песма „Надгробни камен” [Ненадић 1971: 77]), дотле „Већ се не може / зауставити / бол који је пробио усне” (Ненадић 1971: 24), како о својој егзистенцијалној и стваралачкој ситуацији сведочи лирски субјект песме „Тако близу” (у овом болу који

<sup>2</sup> Све наведено одлике су лирског израза Бранка Миљковића, које је у поглављу „Песма и нејасност” монографије *Орфејев двојник* издвојио Радивоје Микић (2002: 58–95).



је већ „пробио усне” препознаје се наговештај тематизације песничке творевине као артикулисаног вриска, остварене у песми „Символика” [Ненадић 2018: 106]), а такође, у збирци *Нови Стефанос*, бол добија повлашћени статус „Све је важно: / и бол који остаје / и бол који ме напушта.” (песма „Све је важно” [Nenadić 1974: 25]), „Бол који сам хтео, / Бол који се носи” (песма „Црно” [Nenadić 1974: 43]), место лирског јунака „сасвим је људски болно” (песма „Садашње одувек” [Nenadić 1974: 30]), док се бол као чинилац аутопоетичке равни текста Ненадићевих песама појављује у модусу тематизације односа говора и бола „Свој говор, / док траје његова моћ, називамо пауком / јер болом окомито виси у свом срамном срцу.” (песма „Поред свега, још и реч” [Nenadić 1974: 31]), односно „Догодили смо се – чисти очајници: / ништа од нас осим једна песма / пуна невештих болова” (песма „У толикој мери моћан” [Nenadić 1974: 23]). Значајним се, стога, указује Ненадићев приказ индикативног наслова „О достојанству бола”, објављен у зрењанинском часопису *Улазница* 1995. године, посвећен збирци песама *Дан који недосијаје* Вучине Шћекића, у којем Милан Ненадић запажа „Код савремених песника, какав је и Вучина Шћекић, читалац више и не поставља питање за узрок и порекло бола у њиховој поезији. Људски и песнички бити отворен – значи сав бити у животу, повезати најтање нити, видети најмање пропламсаје од којих је саздана свакодневна наша драма.” (Nenadić 1995: 77). За разлику од песника савременика које је Ненадић поменуо у приказу „О достојанству бола”, кад је поезија Милана Ненадића у питању, читалац свакако треба да постави питање узрока и порекла бола у лирском опусу аутора „Свеприсутног бола”, а до одговора на ово питање може се доћи ако се тумачење бола повеже са мотивском доминантом поезије Милана Ненадића – са мотивом ватре.

Одговарајући на питање „Ако бисте морали да будете лишени свих речи сем једне, коју бисте реч одабрали”, у интервјуу „Ајнштајн се може препевати” (Миљковић

1972a: 258–263), Бранко Миљковић определио се за „једну прејаку реч, кадру да из себе поново створи читав речник” (Миљковић 1972a: 260), означивши као ову прејаку реч управо ватру, док је „Миљковићев[ом] потом[ку]”, како је Милана Ненадића одредио Рајко Петров Ного, у тексту „Општи одар и Милан Ненадић” (в. Ного 1979: 454), прејака реч (реч ватра) послужила за стварање особеног и препознатљивог песничког речника. Поред неретко употребљених речи ватра и пепео, у збирци *Стефанос* појављује се необичнија лексема – лексема ватриште, као унутрашње својство и *унуџрашњи мејдан* лирског субјекта: лирски субјект означен је, у шестој песни (VI) циклуса *Сва њројонсџва*, као један од уморника, непливача који несвесно надраста плимџ, носећи „Опустошено ватриште у себи.” (Ненадић 1971: 50), зенице лирског субјекта цветају „пред новим заложеним ватриштем.” (Ненадић 1971: 69), у песни „Копље, муња”, док неименовани адресат песме „Свеприсутни бол”, како констатује Ненадићев лирски јунак, може огрејати „дах и прсте / угљевљем са мог ватришта одавно уснулог / а тако присутног у твојој несаници.” (Ненадић 1971: 75). Мотиву ватришта блиски су, по облику и значењу, у доцнијој лирици Милана Ненадића заступљени мотиви пепелишта и угљеништа, такође везани за нутрину лирског субјекта – у песни „Празна звездарница” пепелиштем је именовано срце лирског субјекта „Ево гуке коју зовем лице, / Ево срца, ево пепелишта, / Ево главе празне звездарнице, / Ево мене – ево страшног ништа.” (Ненадић 2008: 28), док се, на трагу Миљковићевих стихова „јер нема / Пепела већ само пламен који спава” (Миљковић 1972b: 230), односно „Узмите шаку свежег пепела / или било чега што је прошло / и видећете да је то још увек ватра / или да то може бити” (Миљковић 1972b: 253), самообнављајућа енергија света везује за уснули пламен угљеништа лирског субјекта песме „Међугорје” Милана Ненадића „А кад општи пожар севне / (После њега Ноћ и Ништа), / Трак светлости друге дневне / Баш ће из твог угљеништа.” (Ненадић 2018: 58). Поред ватришта, пепелишта и угљеништа

„прејака реч” поезије Милана Ненадића створила је метафоричне полусложенице „катран-крила”, у песми „Завичајна, иста” (Ненадић 2018: 56): „Из немања из мртвила / У праотце биће стреми / Израстају катран-крила / Живот жуди да занем” и „искон-ватру”, у песми „Међугорје” (Ненадић 2018: 58): „Док звук искон-ватре следим, / То сам младо тело бора. / Своју смолу часно цедим, / Чисти екстракт из говора.”

Предоминација мотива ватре<sup>3</sup> у поезији Милана Ненадића, препознаје се, исто тако, у спектру глаголских лексема: горети, жећи, цврчати, креснути, пушити, ужећи, запалити – лирски субјект Ненадићеве поезије чудним миром гори (песма „Дух из купатила” [Ненадић 2008: 30]), гори, гори „ко некада” (песма „Пожар, и у њему” [Ненадић 2008: 53]), дуго, предуго гори (песма „Око” [Ненадић 2008: 145]), лирски субјект и сви људи биће представљени упечатљивом метафором „Ми смо на дну себе Догорела свећа” (песма „Догорела свећа” [Ненадић 2008: 100]), глагол „жећи” у поезији Милана Ненадића углавном је везан за мотив Сунца и опажање емпиријског учинка сунчеве светлости – Сунце, тако, прожиже одећу лирског субјекта (песма „Срећан човек” [Ненадић 2008: 162]), сунчеви прсти жежу, у саму срж стреме („Песма лето” [Ненадић 2008: 41]), а за разлику од смиреног сунчевог жарења и сталожености презента („прожиже”, „жежу”), у песми „Трава, кућни праг” заповедним глаголским обликом (императивом) „Муњо – жежи из висине.” (Ненадић 2008: 48) сугерисан је активизам и онај специфични „фермент жестине”, који је као карактеристичан за низ песника потеклих са босанскохерцеговачког тла издвојио Славко Гордић<sup>4</sup>, док се метафорична употреба глагола жећи очигује у карактеризацији Гаврила Принципа, у песми „Атен-

<sup>3</sup> Фасцинираност мотивом ватре, у поезији Милана Ненадића, препознаје се и у атрибуцији овог мотива, који је одређен као „Вечна лепотица ватра” (Nenadić 1976: 46).

<sup>4</sup> У тексту „Жестина Милана Ненадића”, посвећеном Ненадићевој књизи *Дивљи бој Балкана*, Славко Гордић је истакао: „Пишући пре

татор је у праву”: „Пламен младо срце жеже / Убио бих због ничега” (Ненадић 2008: 51), са друге стране, у песми „Беле уобразиље”, Сунце се „у центру смрти усијава” (Ненадић 1971: 33), а могуће је приметити да је средиште поезије Милана Ненадића сачињено од ватре, усијано, оно које жеже, даље, глагол „цврчати” оприсутњује телесну страну егзистенције лирског субјекта „Цврчим цео срце прска / Крв је исто што и смола” (песма „Пожар, и у њему” [Ненадић 2008: 53]), „Цврчи месо живог створа. / Срце, само своја слика.” (песма „Сарајево град” [Ненадић 2008: 18]), глагол „креснути” везује се за разорни, деструктивни учинак Мефистове делатности „Кресни већ једном, да чујем смех кроз врисак: / Хладна је драга земља, убија њезин стисак.” (песма „Зима, Мефисто” [Ненадић 2008: 35]), док су глаголи „ужећи” и „запалити” најчешће употребљени у спрези са мотивом цигарете, и ликом лирског субјекта „Око цигарете прсти ми се коче, / Звезде цеде отров по моме оделу.” (песма „Предак и потомак” [Ненадић 2008: 58]) или ликом неименованог Крајишника, чија је родна кућа, „родна грудa / нестала у диму” (Ненадић 2008: 112), док, с друге стране „А овај још дише, / Овај би, Богом те молим, / Још и да запали!” (Ненадић 2008: 112), при чему снажна иронија, често и незаменљиво стилско средство поезије Милана Ненадића, делује као успешни и преко потребни контрапункт патетике и трагизма у коју би песма „Бежећи од пакла” (Ненадић 2008: 111–112) могла да склизне, и зато „Само ти, роде, ужди, / Само ти запали.” (Ненадић 2008: 112).

---

неколико година о једној песничкој књизи Велибора Вујовића (*Црна кућица*, 2000) утврдио сам како је овај песник ’упио из босанскохерцеговачког гла онај карактеристичан фермент жестине, препознатљив и у песништву Ђога, Нога, Тонтића, Ненадића и Сладоја. (...) Сад би ваљало, у контексту концизног представљања једне књиге, проверити ваљаност те овлашне карактеризације на примеру *Дивљеј боја Балкана* (СКЗ, 2003), најновије песничке збирке Милана Ненадића. Али, и пре те провере, и без ње, кључни утисак при читању ове књиге (и пре него што сам се присетио негдашње уопштавачаке напомене), беше уистину у знаку и интензитету поменуте *жестине*.” (Гордић 2006: 155).

Попут поезије Бранка Миљковића, у којој је феникс један од стожерних, из уснуле ватре проистеклих симбола, и у поезији „Миљковићевог потомка” Милана Ненадића појављује се *феникс*, у песми „Лудило”: „Да у себи феникса уобразим? / Да гори његова запаљива бит?” (Ненадић 2008: 159), мада, неупоредиво значајнији, у лирском опусу Милана Ненадића, били би мотиви *бора* и *смоле*, будући да је лирски субјект виђен као запаљива грађа (бор), а његова крв, или, пак, његове речи (на симболичком и аутопоетичком плану) као смола (оно од чега ватра настаје) „То сам младо тело бора. / Своју смолу часно цедим. / Чисти екстракт из говора.” (Ненадић 2008: 57), да би се као најважнији и значењски најизнијансиранији указао мотив *свеће* (воштанице), у функцији разматрања чина писања (у песми „Истрајност којом сам љубио”) „Издају ме кобна истрајања; оку примичем / последњи напор беле воштанице: / шта да чиним / од усана које су почеле да ме именују?” (Ненадић 1971: 68), живота и смрти (у песми „Свеприсутни бол”) „узалуд те љубим уз будност / укочене свеће што живи зато да присутна / буде када се пронађем, кад себе чистог / у смрти пронађем.” (Ненадић 1971: 76), или у портретизацији лирског субјекта „Ми смо на дну себе Догорела свећа.” (Ненадић 2008: 100), односно „Да још није такве ватре у мени, / Мртва бих био и отопљена душа воштанице. / Овако, какво-такво, чврсто сам, ипак, тело.” (Nenadić 1974: 9), док семантичко поље мотива ватре употпуњују мотиви *йламена* и *йламичка*, заступљени у песмама „Агентатор је у праву” (Ненадић 2008: 51) и „Лудило” (Ненадић 2008: 159)<sup>5</sup>, као и мотив *йейела* (лирски субјект одређен је као „предак у пепелу”, у песми „Међу својима” [Ненадић 2008: 45]), или, пак, као жуђени пепео или *восак* „Боље би било, чини ти се, да си поново / пепео или восак”, у песми „Стварно лице” (Ненадић 1974: 57), а читав овај протежни мотивски круг кулминацију доживљава у мо-

<sup>5</sup> Са аутопоетичког аспекта, значајно је да је и чин писања доведен у везу са ватром, те је, тако, оловка, у песми „Стаклено звоно”, одређена као „продужен пламен” (в. Ненадић 2018: 37).

тиву *баруџа*, у стиху „Столеће се у барут сели.” (песма „Из Принципових стопа” [Ненадић 2008: 52]), у којем се са плана личне (егзистенцијалне и стваралачке) муке прелази на план колективних, друштвеноисторијских, транснационалних, двадесетовековних збивања, где барут постаје срећно пронађена метафора колективног усуда и метафора 20. века, века који је своју ратну и ватрену историју започео револверским пуцњем, да би се, потом, цео у барут преселио.

И док је мотиву ватре близак мотив бола „Није мени ватра мрска / Силно љубим дражи бола” (песма „Пожар, и у њему” [Ненадић 2008: 53]), у овај тематско-мотивски круг неопходно је укључити и мотиве као што су: црно (тмина, мрак, мрачина, црnilо, мрклина), ужас, ништа, нула и смрт<sup>6</sup>. Црно је, с једне стране, елемент аутопоетичке равни Ненадићевих песама „Моја уста из којих капају црни вокали” (песма „Београд, то постоји” [Ненадић 2008: 169]), „Мени је, за име света! – дато / Да згранут, дланима, заклањам лице, / Да смерно, у стих, цедим црnilо своје” (песма „Босанско Грахово” [Ненадић 2008: 17]), свет је доживљен као „црни дијамант” (у песми „Над срцем Балкана” [Ненадић 2008: 29]), дани су „црне мрље опкољене мраком.” (песма „Црни Потоци” [Ненадић 2018: 53]), даље, конкретизација, на историјско-политичком плану, реализује се везивањем црног и црnilа за завичајни простор, где доминира мотив злослутне птице, гаврана „Гаврани су неизбежни: црна грано мог дрвета” (песма „Провера” [Ненадић 2008: 32]), „Гавран над пољем витла крилом” (у песми „Гавран над Грковцима” [Ненадић 2008: 46]), а са мотивом гаврана у вези је и мотив мрких птица „Мрке тике небо деле”, (у песми „Сарајево град” [Ненадић 2008:

<sup>6</sup> Као најфреквентније употребљене речи и мотивске доминанте поезије Милана Ненадића Славко Гордић издвојио је низ *мотивских њојегиности* „тмаст и црн, црnilо и црнина, пустош, празнина и нула (и ’нулто писмо’), нико и ништа (писани малим или великим словом), ништа у номинативу и акузативу, односно ничег, ничем, ничим у косим падежима”. (Гордић 2006: 156).

18]), односно црне птице „Црне тице изнад Ге круже” (у песми „Овидије” [Ненадић 2008: 84]), док фаунални репертоар завичајног црнила употпуњују „ропац црне ласте” (у песми „Трава, кућни праг” [Ненадић 2008: 48]), црни вепар „Ја на црном вепру моју смрт проносим / И то тако траје данима, сатима.” (песма „Кућни вук” [Ненадић 2008: 59]), да би и цела Босна била одређена као ареал тмине, мрака, мрачине<sup>7</sup>, несреће „црна моја Босно, мртве птице крило (...) Црна моја Босно, Госпо од Удеса”, у „Венцу за Гаврила” (Ненадић 2008: 76). У простору претеће предметности и појавности, за који су карактеристични „црни шум”, „змија таме”, „тама” и „црно копно” које расте, у песми „Отровница, нимфа” (Nenadić 1974: 45), лирски субјект себе доследно сагледава као „тамни замак из којег ноћу / ишетам попут авети” (песма „А звук према сутра” [Nenadić 1974: 55]), као „кућ[у] пун[у] мрака”, у песми „Шта да се ради” (Ненадић 2008: 38), као „Болом предака углачан црни висак” (песма „Символика” [Ненадић 2018: 106]), „црни трн” (песма „Будући дани” [Nenadić 1974: 37]), као неког ко дрхти, дамара, „црн и горак”, у песми „Двадесет година слепог миша” (Ненадић 2008: 88), односно као „црно ја”, црно „од почетка”, које је знало „црно наследити”, у песми „Црно ја” (Ненадић 2008: 99). Метонимијска ознака списатељског чина овог *црној ја*, стога, постаје „црна тачка”, стављена „накрај реченице”, из седмог сонета „Венца за Гаврила” (Ненадић 2008: 71), односно црна тачка, стрмоглав пала, из висине, у песми „Ђопић” (Ненадић 2008: 83). Мотив који превладава бинарне опозиције спољашње: унутрашње, прошло: будуће, лично: колективно, одјекујући из дубина бића, надирући из личности човека, из судбине, света, живота, мотив који се

<sup>7</sup> Лексема мрачина појављује се као метафора, у песмама „Свети вид” („Храбро, божански, подстичем дах / Да уста зборе / Сву горчину, / Сипи, из вена, мој звездан прах / У људско море, / У мрачину.” [Ненадић 2008: 40]) и „Писмо Андрићу”, из 1975. године („Низ криви сокак, ка мрачини, / Силазе шубаре. И турбани. / Да ли је стварно, или се чини, / Да су демони покопани.” [Ненадић 2008: 55]).

појављује у свему живом и неживом, мотив који се по распрострањености и разорном учинку може мерити само са Мајком Травом, из песме „Трава, кућни праг” (Ненадић 2008: 48), јесте црно, оно које је у истоименој песми, објављеној у збирци *Нови Стефанос*, одређено као „Црно целовито!” (Nenadić 1974: 43), односно, оно које је, иако негативно конотирано, сагледано као доминантно, свепрожимајуће, прво и последње „Црно је оно / Што остане иза ватре / Стабло / Земља / Брашно (...) Много је тога црно: / Црни трн / Црни пришт / Црна удовица (...) / Црно бије / Из човека / Црно је боја / Над бојама.” (песма „Боја над бојама” [Ненадић 2018: 32–33]).

Лирски свет Милана Ненадића, ватром и црним уоквирен, отворен је и за различите видове испољавања ужаса – ужас је обележје људске судбине „Из свих судбина / Осећам да ме ужас гледа.” (песма „Дневно светло” [Ненадић 2008: 20]), ствари и предмети „страшно [су] близу”, ужасни, претећи „Видим ужас који погађа / Кроз око мозак, хипофизу, / Шта ми се само не догађа – / Ствари и ја смо страшно близу.” (песма „Ствари и ја” [Ненадић 2008: 25]), ужас је интимно биће лирског субјекта, његова метонимија „Негујем свој ужас као неко лепе цветове. / (...) / Ужас је мој брат, сестра коју волим. / Видим се, у њему, цео.” (песма „Растројства” [Ненадић 2018: 60]), историја је непрекидно поприште страдања и ужаса „Тачна је свака наша бајка, наш самртни час / Истинит сваки ужас” (песма „Наше тужбалице” [Ненадић 2008: 175]), док се за Ненадића карактеристичном аутоиронијом и сама песничка реч, песничко стварање, одређује као *ведри ужас*: „Још ова реч, ужас довољно ведар за себе” (песма „Поред свега, још и реч” [Ненадић 2008: 153]).

У складу са болом, ватром и ужасом, као доминантама поезије Милана Ненадића, у претежно песимистичком и нихилистичком гледању на свет и људски живот, човек је одређен неретко као *нула*, *нишиџа* – људско тело, пролазно и пропадљиво, простор је властите нуле („Опасна песма” [Ненадић 2008: 6]), односно „неизмерна нула” (песма „Си-



луете” [Ненадић 2008: 139]), лирски субјект одређен је као „страшно ништа”, у песми „Празна звездарница” (Ненадић 2008: 28), као „ништа”, „мртво слово”, у песми „Овидије” (Ненадић 2008: 84), човек је, спрам реке (као метонимије природе) такође сагледан као ништа „Видећеш – човек је Ништа. Вечна је само Река.” (песма „Мост” [Ненадић 2008: 131]), свет је испражњен, домовина је ништа „Земља нам је туга, очај уточишта, / Наша црна писта за узлет у Ништа.” (Ненадић 2018: 102), лирски субјект окружен је опипљивим ништа („Песма пузавица” [Ненадић 2008: 34]), празно место дома, порекла, идентитета, одређено као „мртво срце огњишта”, у песми „Међу својима” (Ненадић 2008: 45), простор је опустошености, испражњености, једна чистина, нула, у коју се лирско ја уписује, коначно, сазнање лирског субјекта да не значи ништа, да празним оком гледа у празнину, у „Песми мога краја” (Ненадић 2008: 92), у сагласју је са нихилистичком перцепцијом света и положаја људског бића у том свету, насталом како на трагу Ничеове идеје о смрти Бога, тако и као последица реалних, за конкретне просторно-временске координате везаних околности „Живот означен горким хлебом. / Ништа богови. Ништа свемир.” (песма „Камење, трње, осињаци” [Ненадић 2008: 44]).

У монографији *Бранко Миљковић или неукроћива реч* Петар Џацић закључује да је Миљковића привлачила могућност да заснује своју поетску космогонију на хераклитовски схваћеном онтосу, јер „и суштина бића је као ватра” (Џацић 1994: 80), она „мири крајности, разрешава супротности: биће и ништа, живот и смрт постају део једног недељивог процеса.” (Џацић 1994: 80). Миљковићев „песнички потомак”, аутор на чије стваралаштво је утицао Бранко Миљковић (али аутор који је ове утицаје успешно асимиловао, прикључивши их властитом аутентичном лирском гласу)<sup>8</sup>, аутор који је песнику *Вајре и нишџа*

<sup>8</sup> Као што је напоменуто, Рајко Петров Ного означио је Милана Ненадића као „Миљковићевог потомка” (Ного 1979: 454); даље, цитирајући стихове Ненадићеве песме „Опет лудило”, објављене у збирци *Стефанос*,

посветио и једну песму (песму „Миљковић” [Ненадић 2008: 82]), Милан Ненадић, управо мотивима ватре, ужаса, црнила и смрти, изградио је препознатљиву поетску космогонију, при чему је овим онтичким ентитетима измирио и супротности на тематско-мотивском плану – наиме, поред запажања, изнетог у песни „И умрети могу”: „у дну свега / ненавикнут, откривам лепу, занесену смрт.” (Ненадић 1971: 21), односно „враћам се речи тамно / као што се све враћа / бојама смрти.” (Nenadić 1974: 53), Милан Ненадић уједно је и песник који ће, у одговору на анкету *Поетика савремене српске поезије* Тиодора Росића, у тексту „Божанска помама поезије”, објављеном у часопису *Рашка* 1998. одине, о статусу мотива смрти у својој поезији одговорити „Одавно мени, на пример, спочитавају што *ишшем о смрти* [подвлачења ауторова], као да ја, боже мој, *смрти зајоварам*. Али, кажем ја, погледајте око себе, пођите до своје куће. Шта ћете прво видети, шта се догађа људима око вас, шта се догађа вашем народу, шта вашој земљи?! Где сам, то, ја погрешо!” (Ненадић 1998: 151), да би закључио како су се он и неколико песника, који се могу

---

Радивоје Микић приметио је како стихови те песме „у читаоачеву свест призивају песнички свет Бранка Миљковића, коме је Ненадић исказао поштовање и једном од својих најбољих песама. [песмом „Миљковић”, прим. М.Ђ.]” (Микић 2008: 170), извршивши, притом, детаљну контекстуализацију ране поезије Милана Ненадића у традицију симболизма и неосимболизма, да би, приликом анализе песме „Змијске очи”, Драган Хамовић указао на Ненадића као „настављача Миљковићевог патоса” (Хамовић 2014: 146), док је, с друге стране, издвојивши утицај „разлоговског начина пјевања”, истицање, у дотадашњој књижевној критици, Ненадићевог угледања на Миљковића, Ђорђо Сладоје означио као „доста произвољно” (Сладоје 2014: 131), а Момчило Голијанин као оно које је било везано само за рани период стваралаштва Милана Ненадића (Голијанин 2011: 80). Ипак, упркос различитим ставовима о обиму и статусу Миљковићевог утицаја на поетичко профилсање (ране) поезије Милана Ненадића, неоспорне су дубоке иманентнопоетичке везе ране лирике Милана Ненадића са симболизмом и неосимболизмом, те стилска и тематско-мотивска блискост са стваралаштвом песника *Вајре* и *нишџа*, којем је Ненадић посветио песму „Миљковић” (Ненадић 2008: 82).

„именом и презименом побројати” издвојили „стилом и несрећом (куд би више!)” (Ненадић 1998: 151). Доживљај света у поезији Милана Ненадића, специфичан *сџил* и *несрећа*, одређени мотивима ватре, ужаса, свеприсутног бола, ничега/нуле и смрти, не могу се свести на интертекстуалне релације, нити се у овој поезији може сагледати искључиво певање о топониму обележеном мрачном (о „црној Босни, Госпи од Удеса”), већ, у Ненадићевој поезији, пре свега, треба видети оно више од сваког литерарног и изванлитерарног имања<sup>9</sup>, густо поетско ткање, у којем је српска књижевна и културна традиција преобразена и надограђена, снагом индивидуалног талента, снагом особеног виђења света, човека и живота. И зато, присећајући се стихова Ненадићеве ране песме „Бол је ненормалан”, објављене у збирци *Стефанос* „Ако кажем да ми је самоубиство блиско, / лажем ли?” (Ненадић 1971: 26), потребно је да се увек изнова и из различитих интерпретативних углова питамо – ако кажемо да смо поезију Милана Ненадића прочитали и потпуно разумели, лажемо ли?

---

<sup>9</sup> Милан Ненадић аутор је песме „Више од имања” (в. Ненадић 2003: 163).

## ИЗВОРИ

Миљковић 1972: Миљковић, Бранко. *Орфичко завештање. Песме. Сабрана дела Бранка Миљковића*. Књига друга. Уредник Зоран Милић. Ниш: Градина.

Миљковић 1972а: Миљковић, Бранко. *Критике. Са делима и ауторима. О јесничкој уметности. Прилози. Сабрана дела Бранка Миљковића*. Књига четврта. Уредник Зоран Милић. Ниш: Градина.

Миљковић 1972б: Миљковић, Бранко. *Вајра и нишња. Узалуд је будим. Смрћу јројив смрћи. Вајра и нишња. Порекло наде. Сабрана дела Бранка Миљковића*. Књига прва. Уредник Зоран Милић. Ниш: Градина.

Ненадић 1971: Ненадић, Милан. *Стефанос*. Сарајево: Издавачко предузеће „Свјетлост”.

Nenadić 1974: Nenadić, Milan. *Novi Stefanos*. Sarajevo: „Veselin Masleša”.

Nenadić 1976: Nenadić, Milan. „Večna lepotica vatra”. *Dometi: časopis za kulturu*, god. 3, br. 6, proleće. 46–48.

Nenadić 1995: Nenadić, Milan. „O dostojanstvu bola”. *Ulaznica: časopis za kulturu, umetnost i društvena pitanja*, god. XXIX, br. 144/145, juli. 75–77.

Ненадић 1998: Ненадић, Милан. „Божанска поама поезије”. *Раика: часопис за књижевност, уметност, науку и културу*, год. XXVIII, бр. 32. 146–151.

Ненадић 2003: Ненадић, Милан. *Дивљи бој Балкана*. Београд: Српска књижевна задруга.

Ненадић 2008: Ненадић, Милан. *Горко изобиље*. Приредили: Кајица Даничић, Драган Бозало, Небојша Кузмановић. Бачка Паланка: ДНС „Логос”–Књижевни клуб „Дис”.

Ненадић 2018: Ненадић, Милан. *Ојмено а црно: изабране јесме*. Београд: Задужбина „Десанка Максимовић”–Народна библиотека Србије.

## ЛИТЕРАТУРА

Голијанин 2011: Голијанин, Момчило. „Поетске визије Милана Ненадића”. *Трај: часопис за књижевност, уметност и културу*, год. VII, књ. VII, св. XXVI, мај. 80–86.

Гордић 2006: Гордић, Славко. „Жестина Милана Ненадића”. *Савременост и наслеђе*. Нови Сад: Orpheus. 155–161.

Микић 2002: Микић, Радивоје. *Орфејев двојник. О поезији и њојшици Бранка Миљковића*. Београд: Народна књига/Алфа.

Микић 2008: Микић, Радивоје. „Од пакла ка уточишту и натраг (поглед на поезију Милана Ненадића)”. *Песничка њосла*. Београд: Службени гласник, 169–184.

Ного 1979: Ного, Рајко Петров. „Општи одар и Милан Ненадић”. *Летопис Мајице српске*, год. 155, књ. 424, св. 1–2, јул–август. 454–456.

Сладоје 2014: Сладоје, Ђорђо. „Од пуцња до молитве. О поезији Милана Ненадића”. У: Милан Ненадић, *Венац за Гаврила: завештање*. Лакташи: Графомарк. 131–136.

Хамовић 2014: Хамовић, Драган. „Милан Ненадић у предачком пепелу”. У: Милан Ненадић, *Венац за Гаврила: завештање*. Лакташи: Графомарк. 143–149.

Џацић 1994: Џацић, Петар. *Бранко Миљковић или неукројива реч*. Ниш: Просвета.

Milica V. Ćuković

THE WORDS "FIRE", "HORROR", "NOTHING"  
– THE BLACKNESS OF MILAN NENADIĆ

**Summary** /This paper analyzes the dominant motifs of Milan Nenadić's poetry: fire, horror, pain, death, blackness, and nothing. By circling out the field of concepts and themes, so characteristic for the course of his entire poetic life, including both his early poetry collections (*Stefanos* and *Novi Stefanos*) and his later books, the author wants to show a specific view of the world and human existence along with the originality of his poetic voice. The poetry of Milan Nenadić is compared with the poetry of Branko Miljković, but the scope of all these motifs can be recognized not just as the result of intertextual connections with the literary tradition, but also as the individual and original poetic feature of this poet's opus.

Институт за књижевност и уметност у Београду  
tiskicvet38@gmail.com

МИЛАН  
НЕНАДИЋ  
ПЕСНИК

повеља

Уредник  
ДРАГАН ХАМОВИЋ

Издавач  
НАРОДНА БИБЛИОТЕКА  
„СТЕФАН ПРВОВЕНЧАНИ”  
КРАЉЕВО

За издавача  
МИША МИЛОСАВЉЕВИЋ

Главни и одговорни уредник  
ДЕЈАН АЛЕКСИЋ

Оперативни уредник  
АНА ГВОЗДЕНОВИЋ

Регистар имена сачинила  
АНА ГВОЗДЕНОВИЋ

Графички дизајн  
ДРАГАН ПЕШИЋ

Превод резимеа на енглески  
НАТАША ПАВЛОВИЋ

Штампа  
САЈНОС  
Нови Сад

Тираж  
300

Краљево  
2021

CIP – Каталогизација у публикацији  
Народна библиотека Србије, Београд

821.163.41.09-1 Ненадић М.(082)

МИЛАН Ненадић, песник : зборник / уредник Драган  
Хамовић. – Краљево : Народна библиотека „Стефан Прво-  
венчани”, 2021 (Нови Сад : Сајнос). – 240 стр. ; 20 см. –  
(Едиција Повеља. Библиотека Преображење ; књ. 25)

Тираж 300. – Напомене и библиографске референце уз ра-  
дове. – Библиографија уз већину радова. – Summaries. –  
Регистар.

ISBN 978-86-6104-006-1

1. Хамовић, Драган, 1970– [уредник] [аутор додатног  
текста]

а) Ненадић, Милан (1947–2021) -- Поезија -- Зборници

COBISS.SR-ID 43534601